

ОГЛЯДИ

М. Д. ФЕЛЛЕР (Дрогобич)

Єврейська історія і культура в Україні

Під такою назвою вийшли у Києві в 1994, 1995, 1996 рр. три книжки обсягом по 11—12 друкованих аркушів. Це матеріали однойменних конференцій. Нині до друку готують четвертий випуск. У кожній книжці міститься 50—60 матеріалів, поданих за алфавітом прізвищ авторів. Третій випуск поділено на тематичні розділи. Далі розглядаємо видані матеріали за тематикою.

Історико-політичні та історико-соціологічні дослідження

Книжка 1994 р. починається багатою матеріалом, добре документованою статтею С. Авербуха "Антисіоністська кампанія в Радянському Союзі". Відомий письменник й історик Г. Аронов у своїй статті розповідає про медиків-євреїв в Україні у другій половині XIX - - на початку XX ст. Автор проводить, зокрема, паралель між обмежуванням медичного навчання і медичної практики євреїв у Києві й українців у Львові.

Н. Банчик зі Львова (у випадку, коли не вказано звідки дослідник, він киянин) у статті "Єврейські діячі у книжковій культурі Галичини кінця XIX — першої третини XX сторіччя" поряд з нині вже більш відомою діяльністю Якова Оренштайна розглядає діяльність книготорговця батька і сина Хельцелів, батька і синів Ігелів. Серед відвідувачів книгарні Хельцеля згадуються, зокрема, Андрей Шептицький, син Адама Мшкевича — Владислав, Іван Франко. Відтворюється й особистість О. Ортвина, якого хвилювали не лише книжкові справи, а й доля рідного єврейського народу. Цікава стаття О. Беренштейна "До історії розповсюдження хасидизму на Волині та Подолі", автор якої спирається на матеріали Центрального історичного архіву України, зокрема, на записку генерал-губернатора Бібікова "Про посилення заходів проти євреїв", доноси на хасидів тощо.

Узагальнюючі інформаційні матеріали А. Базарова з Чернівців "З історії євреїв на Буковині (XIX —початок XX сторіччя)", О. Божко "Мережа єврейських закладів освіти, культури та науки в системі Народного комісаріату освіти Української РСР в 1920-ті роки". Стаття В. Горбаня (Полтава) "Проблема єврейського містечка в Радянській Україні 20-х років" побудована на основі архівних документів центральних і місцевих партійних органів України. Багата на факти стаття відомого українського вченого з діаспори Тараса Гунчака "Історичні підстави політики Центральної Ради до національних меншин". Вона відповідно до тематики конференції присвячена ставленню до єврейської меншини, її висновок: "Гуманна політика Центральної Ради до національних меншин не була продуктом хвилевих настроїв чи політичного опортунізму. Джерела цієї політики треба шукати в політичній культурі української інтелігенції, яка черпала свої ідеї і надходження з надр українського народу". Багата на факти стаття С. Єлисаветського "Євреї України в антинацистському опорі".

Академік Я. Ісаєвич (Львів) у статті "Початки єврейського друкарства в Україні" огляд відомостей і джерел завершує констатацією: "Праця

над науковим описом примірників, які збереглися, лише починається. Чимало відомостей про єврейське друкарство є в архівах, насамперед, у фондах міських правлінь і судів. Тільки при комплексному вивченні стародруків та архівних даних можна сподіватись хоча б частково заповнити наявні прогалини у висвітленні історії єврейського друкарства України".

Багата фактичним матеріалом і водночас аналітична стаття Ж. Ковби (Львів) "Преса Західної України як джерело вивчення єврейсько-українських міжетнічних взаємин (на матеріалах періоду 1918–1920 рр.)". Тут знаходимо як кількісну характеристику й географію української, єврейської та іншої преси в ЗУНР, так і аналіз її позицій. Авторка доходить висновку, що єврейська й українська преса 1918–1920 рр. сприяла розширенню знань про етнічну культуру, інтереси, можливості як євреїв, так і українців. Вона підкреслює: "Були закладені підвалини пошани до люаей різних національностей, що мешкали в Україні".

Львів'янка Т. Кузнецова подала короткий огляд "Єврейські релігійні товариства у Львові (20–30-ті рр. ХХ ст.)". Її земляк В. Меламед — оглядову статтю "Етнополітичні аспекти єврейсько-українських взаємин у Східній Галичині міжвоєнного періоду (1918–1939)". Стаття О. Наймана "Громадські організації України і єврейське питання наприкінці ХІХ ст." містить, зокрема, суб'єктивний, цікавий (як соціально-психологічний факт) аналіз, як здається авторові, невиправданих закидів євреям з боку Шевченка, Костомарова, Драгоманова.

В цьому ж випуску вміщено статті В. Паливоди (Бердичів) "Євреї на Волині: від початку розселення до другого поділу Польщі", в якій наводяться відомості про Бердичів як центр хасидської освіти, про хасидських падикив, Ю. Паперного з Чернігова "Динаміка зростання єврейського населення Чернігівської губернії наприкінці ХVІІІ — у першій половині ХІХ ст.", Р. Пастуха з Дрогобича "600-річчя дрогобицькі українсько-єврейські стосунки", О. Проскури "Українсько-єврейські взаємини в рефлексії інтелігенції", П. Рабиновича зі Львова "Локальна громада як одна з організаційних форм відновлення єврейської спільноти в сучасній Україні". Подано аналіз соціально-політичних та філософських міркувань про українську мову у творах В. Жаботинського, зроблений дрогобичанином Я. Радевичем-Винницьким, статті Ю. Саєнка "Соціокультурні орієнтації українського єврейства", Р. Сокирянської з Вінниці "Єврейсько-українські взаємини сьогодні і подолання юдофобських і українофобських стереотипів", М. Тараненка, Ф. Левітаса, А. Коновала "Боротьба за державність України і єврейське питання (1917–1920)", М. Феллера "Оцінка в українській політичній думці ролі єврейського народу в житті України", львів'янина Я. Хонігсмана про документи з історії і культури євреїв у Державному архіві Львівської області, Р. Щізіеля (Острог) — про роль єврейських громад Острога в розвитку культури та економіки краю.

У збірнику 1995 р. кількість історико-політичних публікацій дещо зменшується, переважно за рахунок оглядових, і зростає соціологічна тема. Вміщені в ньому статті вводять до обігу нові факти або ставлять нові проблеми, або роблять і те і друге. Роздуми "До питання про біологічний антисемітизм" вмістив Г. Аронов, зіставляючи рятівну біологічну "ксенофобію" — відторгнення організмом чужої тканини — і закладену з дитинства рефлексорну, непідвладну розумові неприязнь до певного роду інакших. Водночас автор пропонує напрями зниження рефлексорної ксенофобії. О. Бажан на основі раніше недоступних архівних документів характеризує виховання національної самосвідомості як один з напрямів діяльності єврейського руху в Україні в другій половині 60-х — 80-х років.

Н. Банчик подала проект компаративного дослідження "Євреї і вірмени у Галиції". О. Войналович на основі документів Наркомосу розглядає проблеми становлення єврейської шкільної освіти в Україні у двадцятих роках, В. Войналович (обидва з Полтави), спираючись на матеріали різного рівня установ у справі культів та КДБ, досить широко розглядає наступ на єврейські громади в Україні в 50–60-х роках. М. Гон аналізує проблеми національного ренесансу євреїв Галичини у 20-ті роки нашого століття, зупиняючись і на ставленні до нього українців.

Стаття В. Гусева "Бундівський рух в Україні (початок XX століття — лютий 1917 р.)" містить багато посилань на архівні документи. Ю. Данилюк у статті "Антиєврейські кампанії в Україні на початку 50-х років" без посилань наводить кілька фактів, здійснених і запланованих арештів.

Грунтовний аналіз, що його проробив С. Єсельчик у статті "Євреї та єврейське питання у підручнику історії Д. І. Іловайського", дав змогу авторові зробити переконливий висновок, що сказане у цьому підручнику "...складається у завершений антисемітський міф про народ, який повсякчас завдає шкоди Росії і прямо названий її внутрішнім ворогом. Слід урахувати, що саме гімназії закладали основи світогляду майбутньої бюрократії й інтелігенції Російської імперії (верств, котрі приймали рішення і формували громадську думку), а також те, що у буденній практиці російських гімназій текст підручника часто "довбали напам'ять".

М. Кальницький проаналізував правовий статус євреїв Києва у 1859–1917 рр. та протистояння йому євреїв. П. Кизименко з Кіровограда пропонує матеріал "Євреї в Єлисаветграді (кінець 18 — початок 20 ст.)".

Ж. Ковба у статті "Документальні матеріали про рятування євреїв місцевим населенням Галичини у роки фашистської окупації" підсумовує проведені нею дослідження фондів Львівського державного обласного архіву, аналізує періодику Львова 1941–1944 рр., виявлення й опитування безпосередніх свідків подій та їх нащадків. Р. Корогодський в оригінально побудованій науково-публіцистичній статті "Права апії. Право на алію" розглядає секретні партійні документи, присвячені посиленню "боротьби із міжнародним сіонізмом". І. Крайцман розглядає тему "Післявоєнні репресії Львівської єврейської общини". Л. Литва визначає соціально-психологічні аспекти національної самоідентифікації підлітків-євреїв.

В. Любченко викладає історію єврейської землеробської колонії Веселець, яка проіснувала від 1850 р. до 1862 р. На думку автора, "коло ністи, незважаючи на невдачу, що їх спіткала в кінцевому рахунку, про демонстрували гідні подиву наполегливість, терпіння та цілеспрямованість у такій неєврейській, на думку обивателя, справі, як землеробство". Ю. Меламед із Житомира подав огляд джерел з історії єврейської освіти і культури у фондах державного архіву Житомирської області, які здебільшого не введені до наукового обігу і ще чекають на своїх дослідників.

М. Міцель у статті "Єврейські проблеми. Київ, 1953 рік" аналізує зосереджені в колишньому секретному фонді ЦК КПУ матеріали, пов'язані із "справою лікарів", які надходили з місць. Він поділяє їх на групи: "заклинання ворогів" — прокляття на адресу єврейського народу, погромні рукописні листівки і написи, негативні судження євреїв з приводу повідомлення ТАРС, сприймання реалій в умовах масового психозу.

С. Модієвський з Херсона на основі окремих матеріалів з державного архіву Херсонської області вказує на деякі подробиці релігійного життя євреїв півдня України. Окремі аспекти другої хвилі погромів в Україні (1905 р.) розглядає О. Найман, зосереджуючи увагу на їх органі-

зації урядовими структурами царської Росії і протистоянні ним деяких діячів православної церкви. В. Паївода з Бердичева за матеріалами газети "Радянський шлях" реконструює життя євреїв міста у 20–30-ті роки. Проблеми національної ідентифікації євреїв у сучасній Україні розглядає П. Рабинович зі Львова. Я. Радевич-Винницький з Дрогобича присвятив свою статтю згадкам про долю євреїв у "Кривавій книзі" екзильного уряду ЗУНР, підтримку євреями ЗУНР і єврейські погроми з боку польських військ на помсту за це. Б. Хандрос (лише у формі тез, на жаль) розповідає про подільське містечко Озаринці.

Л. Фінберг подає огляд "Юдаїка в Україні. Рік 199,4", в якому особливу увагу приділяє проблемі об'єктивного висвітлення українсько-єврейських взаємин, ролі в її постановці й розгляді І. Дзюби, Є. Сверстюка, Л. Плюща, Я. Дашкевича, М. Мариновича, цитуючи їх роздуми.

У третьому випуску кількість історико-політичних досліджень зростає.

Стаття Агмона Пінкаса (Ізраїль) та Бориса Забарка узагальнює матеріали, зібрані в Україні міжнародним проектом збирання відеосвідомств євреїв, які пережили катастрофу. Матеріал надзвичайно насичений, часом спростовує поширені стереотипи. Багата на факти стаття Г. Аронова "Київська медицина другої половини XIX — початку XX ст. і єврейська благодійність". Більша частина її присвячена благодійній діяльності Бродських, аргументується й про інших благодійників і навіть про організацію "Меддопомога" наприкінці двадцятих років. За матеріалами партійних архівів О. Бажан розглядає силові методи подолання еміграційних настроїв серед єврейського населення в Україні в 60–70-х роках. Н. Банчик, продовжуючи аналіз історії євреїв і вірмен в Галиції, виділяє головні історіографічні контексти. Дещо за межі теми збірника вийшла стаття С. Брімана з Харкова "Єврейське питання у Першій Державній Думі".

Доби Київської Русі торкнувся Д. Вортман: "Де шукати жидівські ворота та єврейський кварта/І давнього Києва". Наклепницькому обвинуваченню щодо галицького єврея С. Штайгера у зчиненні терористичного антипольського акту присвятив статтю М. Гон з Рівного. Особливу увагу в ній приділено кільком заявам УВО, що вона, а не Штайгер, була справжнім організатором теракту. Водночас Гон цитує газету "Діло": "Утворився одноцільний і суцільний фронт асимілянтів (маються на увазі єврейські газети пропольського спрямування. — М. Ф.) не в обороні Штайгера, тільки проти українського громадянства". В. Гусєв представив на основі раніше закритих партійних документів заходи 20-х років, пов'язані з еміграцією євреїв з УРСР.

Інформаційний характер мають матеріал Ю. Данилюка, написаний на основі виявлених ним у Державному архіві Російської Федерації документів Другої єврейської конференції взаємодопомоги і стаття С. Єлисаветського про участь євреїв у радянському партизанському русі в Україні у 1941–1944 рр.

Побудована на архівних матеріалах, публікаціях тогочасної преси і спогадах очевидців та їх нащадків розвідка Ж. Ковби ставить питання про етносоціальну поведінку корінного населення Східної Галичини в умовах фашистського "остаточного вирішення єврейського питання". Зокрема, вона доводить, що "масового розтління антисемітською пропагандою не було". Автор відомої книги про Жаботинського й українське питання І. Клейнер з Вашингтона представив добре документовану розвідку "Єврейська громадськість України та Центральна Рада". Швидше публіцистичною виглядає стаття харків'янина Ю. Ляховицького "Катастрофа в історичній ретроспекції".

В. Любченко розглядає російський націоналізм та політичний антисемітизм в Україні на початку XX ст. і підсумовує, що саме руські націоналісти "без різниці на їх етнічне походження були головними і

послідовними сівачами політичного антисемітизму на теренах України на початку XX ст. Російський (рус.) націоналізм, як явище тогочасного суспільного життя, однозначно можна характеризувати як націоналізм великодержавний, шовіністичний й глибоко антисемітський".

Статті В. Меламеда "Єврейське суспільство Львова у міжвоєнний період. Етнополітичні і соціальні аспекти", О. Наймана "Єврейські організації України напередодні революції 1917 року" мають інформаційний характер. Швидше публіцистичною є стаття С. Орлянського із Запоріжжя "Теорія культурно-національної автономії С. Дубнова і сучасні проблеми єврейського руху в Україні".

Ю. Меламед з Житомира за матеріалами Державного архіву Житомирської області розглядає джерела для "російсько-єврейської", як він висловлюється, генеалогії. На архівних матеріалах побудував М. Міцель "штрихи до політичного портрета П. Шелеста". П. Рабинович розглядає деякі теоретико-методологічні аспекти процесу відновлення єврейської культури в Україні, висуваючи низку узагальнюючих положень.

Розгорнутий і вдумливий аналіз, побудований на новому архівному матеріалі, пропонують І. Саксонова й О. Філановський "Єврейські погроми у слідчих матеріалах". Висновок, який роблять автори: "Звичайно кажуть, що погроми відбувались через те, що євреї були "поза законом", насправді ж погромники були під захистом закону". Інформаційні матеріали Н. Ставицької з Полтави "Ліквідація науково-дослідних установ ВУАН по розробці проблем юдаїки в контексті боротьби з троцькізмом та сіонізмом", В. Сотніченка "Єврейські кооперативні переселенські товариства в Україні на початку XX століття", Я. Хонігсмана "Катастрофа євреїв міста Броди" (надзвичайно докладний опис), Й. Шайкіна "Єврейські землеробські колонії у Херсонській та Миколаївській областях".

Краєзнавчі дослідження й опис історичних пам'яток

У першому випуску Г. Друзюк і Л. Скоп з Дрогобича розглядають образ галицького єврейства XIV–XVIII ст. в українському іконописі, докладно описуючи зображення на тогочасних іконах, котрі збереглися в сільських храмах і церквах невеличких міст Гатачини, Т. Романовська повідомляє про корони Тори в зібранні Музею історичних коштовностей України, Ю. Ходорковський розглядає пам'ятки єврейської культури Поділля і Волині.

У другому випуску львів'янин Й. Гельстон розповідає про камерні синагоги Львова, Ю. Ліфшиць розглядає територіальні і часові особливості формування просторово-планувальної структури синагогальних будов. І. Сергеева коротко характеризує книги і рукописи, присвячені єврейській тематиці (понад 160 000 одиниць зберігається у фондах бібліотеки ім. Вернадського), докладно зупиняється на описі колекції, що складається з понад ста пінкасів, яка є унікальною. Коротку інформацію "Дослідження історії та культури єврейського народу в Україні як один з напрямків краєзнавчої роботи на сучасному етапі" подав академік П. Тронько. Дійсний член НАН України Г. Фільваров докладно розглядає історико-штобудівні особливості збереження єврейської спадщини в Україні. Р. Шпізель з Острога розповідає про історію давньої острозької синагоги, збудованої десь до 1600 р.

У третьому випуску Й. Гельстон подає опис пам'яток єврейської історії і культури в Дрогобичі. Ю. Ліфшиць, аналізуючи особливості будови стародавніх синагог, робить цікаву спробу вивчити взаємозв'язки виникнення синагог і поширення Тори. Т. Романовська розглядає за матеріалами колекції Музею історичних коштовностей України храмові атрибути в церемоніальному єврейському сріблі XVIII --поч. XX ст.

диБібліографія й архівознавство

У першому випуску Н. Дехтярьова інформує про підготовлений нею бібліографічний показчик історії і культури євреїв України (1917–1947). В. Хітерер подає розгорнуту інформацію про єврейську історико-археологічну комісію ВУАН. У другому випуску М. Тупайло пропонує огляд фонду бібліотеки Є. Співака у Відділі єврейської історії та культури Інституту національних відносин і політології НАН України. М. Феллер, обґрунтовуючи важливість видання енциклопедії "Українські євреї", висуває поняття "україноюдаїка" як рівноправне з "полоноююдаїка". У третьому випуску Н. Дехтярьова подає на основі бібліографічного пошуку попередній список установ і видань, пов'язаних з єврейською освітою та вихованням в Україні у 1917–1941 рр. С. Єсельчик публікує підготовлений ним для "Малого словника історії України" текст статті "Антисемітизм". В. Хітерер подає огляд "єврейських" фондів Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України.

Преса, видавнича справа

У першій збірці Є. Пшеничний з Дрогобича подає короткий аналіз знайдених ним листів Я. Оренштайна до В. Симовича, присвячених в основному видавничим питанням. А. Рогова розглядає діяльність у 20-ті роки Центральної єврейської бібліотеки ім. В. Вінчевського. У другому випуску Є. Пшеничний продовжує тему видавничої діяльності Я. Оренштайна. М. Фельдман пропонує інформацію про сучасну пресу України. У третьому випуску М. Феллер подає коротенький огляд "Єврейство на сторінках енциклопедій української діаспори".

Філософська тематика

У першому випуску опубліковано статті В. Малахова "Існування як респонденція: паралелі між вченням хасидів і філософією вдячності у Г. Сковороди", А. Розенталь з Ростова-на-Дону "Танах про захист прав людини". У другому випуску вміщено статті Ф. Браверман-Горбач "Моральність єврейської традиції", М. Бургіш "Ім'я в єврейській традиції" і шляхи сучасної математики", В. Малахова "М. Бубер і М. Бахтін: аспекти філософії діалогу". У третьому — ґрунтовну статтю М. Бургіна "Проблеми розуміння в єврейській традиції і сучасна ґносеологія", В. Малахова "Єврейська культура у ситуації постмодерну", А. Подольського "Катастрофа європейського єврейства: релігійний та філософський аспекти", Турова "Трактування равіністичними мидрашами проблем взаємин з неєвреями".

Літературознавство

У першому випуску знаходимо цікаву статтю дрогобичанина Р. Мниха "Старий Завіт і українська поезія: проблеми рецепції", де тема розглянута не лише на традиційному матеріалі — Шевченко, Леся Українка, Франко, а й на творах П. Карманського, О. Олеся, особливо Є. Матанюка. М. Тупайло розглядає тему "Хаїм-Нахман Бялік і єврейське національне відродження", а М. Шигарева (Дрогобич) — мовну картину світу єврейської дитини у поезії Льва Квітко. У другому випуску знаходимо коротку довідку Ш. Гарцман про її батька — одного з єврейських поетів тридцятих років — Матвія Шварцмана, глибокий аналіз відомим філософом В. Горським одного з моментів українсько-єврейських зв'язків доби Київської Русі: юдейських впливів у творчості Кирила Туровського, інформативні нотатки львів'янина Р. Кирчіва "Громадянсько-гуманістична основа "Жидівських мелодій" Івана Фран-

ка. Статті Р. Мниха "Старий Завіт і жанрові традиції української поезії" (продовження вже заявленої теми), М. Шигаревої "Образ жінки в українській та єврейській народній традиції". У третьому випуску вміщені багата на фактичний матеріал стаття москвички О. Белової "Фольклорні свідчення про етнокультурні контакти в Поліссі", нотатки харків'янки К. Бондар "Єврейська священна історія у творчості Франка ("Мойсей")", тези М. Жердиновської "Іспанська діаспора євреїв та вплив духовної творчості єврейських письменників і філософів на суспільство Іспанії". Багата на цікаві, нетрадиційні аналогії між давньоєврейською й українською літературою стаття Р. Мниха "Псалмова традиція в українській поезії: репрезентація і символіка". Цікаво написане і водночас являє собою літературознавче відкриття есе М. Петровського "Мій псевдонім придумав Пушкін" (прихована книжка Маршака)". Назва взята з відповіді Маршака на антисемітський випадок щодо його псевдоніма: "Мій псевдонім придумав Пушкін. Але Пушкін також був євреєм". 1919 р. на Кубані вийшла перша книжка Маршака під псевдонімом Д-р Фрікен "Сатири й епіграми". Книжка рідкісна. Повідомлення про неї чи не єдине, а коли взяти єврейську тему у ній, взагалі унікальне. Багато мало-відомого і цілком нового матеріалу містить стаття Л. Фіалкової (Ізраїль) "До проблеми українсько-єврейських фольклорних зв'язків".

Мовознавство

У першому випуску виступають запорожець С. Литвак "Досвід граматики новоєврейської мови" Л. Заменгофа і сучасна ідишистика", В. Матвеев "До питання про характер мовної ситуації в сучасній Україні: динаміка мовної поведінки євреїв та її корекція" (зрозуміло, що усі варіанти двомовності чи тримовності, передбачувані автором, включають українську). Я. Радевич-Винницький аналізує тему української мови в творах В. Жаботинського. Коротеньке повідомлення "Мовний світ: уявлення про процес творчості" належить М. Феллеру. У другому випуску С. Литвак доводить самотність мови ідиш. В. Матвеев розглядає особливості біблійного дискурсу (в заголовку статті помилково згаданий "сучасний дискурс"). У третьому випуску С. Литвак розглядає спірні питання граматики ідиш. Цікавий досвід вивчення єврейських мов у Кабінеті єврейської культури, який представляє М. Тупайло.

Мистецтвознавство

У першому випуску вміщено розповідь Й. Гельстона "Львів і бродерзінгери", надзвичайно цікаві і добре ілюстровані фактами публіцистичні роздуми Р. Корогодського "Кіно: до проблеми національних якостей у мистецтві тоталітаризму". У другому випуску О. Підпригора коротко розглядає становлення єврейського театру в Україні в 20-ті роки. У цікавій статті "Духовна діаспора" єврейського художника" О. Петрова аналізує нетривіальність творів українських художників-євреїв 60—90-х років, знаходячи у ній риси, що перегукуються з творчим методом Шагала. Авторка доходить висновку: "В людяності створеного єврейським художником макро- й мікросвіту втілюється потреба подолати драму розірваної свідомості, зберегти гармонійну індивідуальність в своїй "духовній діаспорі". Від уламків дисгармонії художник підноситься до гармонії, що дає жити і творити". У третьому випуску М. Богуславська з Черкас оглядає єврейську тему в документальному кіно України як явище нового мислення і нової реальності. М. Лібіна розглядає елементи єврейської національної традиції у творчості М. Шагала. Єдина покищо публікація з музикознавства — стаття Л. Шолохової "Юлій Енгель і його концепція створення єврейської національної школи в музиці".

Наукознавство й педагогіка

У першому випуску виступають Р. Мирський зі Львова "Львівський регіональний центр дослідження єврейських проблем", у другому — Я. Зайцева "Відділення юдаїки Міжнародного Соломонового Університету", А. Подольський "Викладання Холокосту: альтернативи і перспективи". У третьому — О. Войналович називає й ілюструє проблеми та труднощі в становленні єврейської освіти у 20-ті роки, В. Лірер і Л. Чертков з Дніпропетровська розповідають про діяльність Дніпропетровського єврейського народного університету, М. Шигарева — про дослідження з українюдаїки в Дрогобичі.

Персоналі?

І першого збірника сюди можна віднести статті Л. Шолохової про З. Кисельгофа — єврейського фольклориста та полтавчанки Т. Щетіної "Єврейська проблематика в історико-краєзнавчих дослідженнях І. Ф. Павловського". З другого — "Статистика єврейського героїзму в роки другої світової війни" М. Алексініцер та С. Авербуха, "Три покоління родини Рапопортів" львів'янина Я. Хонігсмана. У третьому випуску сюди віднесено матеріали С. Авербуха та М. Хазіна "Євреї — генерали збройних сил СРСР", тези М. Кальницького "Євреї — вихованці Київського художнього училища" і Б. Хандроса — перелік основних моментів можливої саги про родину із Снітківців і Могилів-Подільського Грінфельдів, які створили, виїхавши в 1914, 1922 р. до Ізраїлю, могутнє древо родини Бен-Цві.

До гіпотез належить стаття Л. Сосновського "Основні результати дешифрування глав 5—11 книги "Буття" у третьому випуску.

У "Передньому слові" до першого випуску незмінний голова оргкомітету конференцій, нині директор Інституту юдаїки Л. Фінберг писав: "Масштаби того, що необхідно досліджувати, величезні. Адже треба зробити те, що не змогли зробити наші батьки і діди, що їм не дозволили зробити. Але як досягти цього, коли лічені вчені володіють івритом і ідиш, коли нема в кого вчитися, коли не існує наукових інструкцій, коли еміграція (репатріація) та смертність швидкими темпами зменшують єврейське населення України". Попри все, дещо пощастило зробити. Сьогодні Інститут юдаїки планує видання своєї бібліотеки і серед перших очікуються монографії згадуваних тут М. Гона, Ж. Ковби, В. Хітерер.

* * *

На час публікації статті у світ вийшов і четвертий, згаданий на початку огляду як такий, що готується до друку, збірник матеріалів конференції "Єврейська історія та культура в Україні" (Київ, 2—5 вересня 1996 р., який містить понад 300 сторінок. Статті і повідомлення в ньому згруповані у розділах "Історико-політичні дослідження", "Філологічні та мистецтвознавчі дослідження", "Філософія, педагогіка то мовознавство", "Різне".

Тематика статей розширилася і водночас стала конкретнішою, а фактичне наповнення багатшим. Поряд з постійними вже авторами, з'явилося чимало нових імен.

Збірник присвячено пам'яті професора Єврейського університету в Єрусалимі Варшавського, який активно сприяв розвитку досліджень з єврейської історії та культури в Україні.